

NORDSLESVIGS BEFOLKNING 1864—1920

AF MADS IVERSEN

DA de preussiske statistiske Publikationer almindeligvis ikke meddeler Oplysninger for mindre administrative Omraader end »Kreise« (Amter), maa Forsøget paa en statistisk Belysning af Forholdene for den nu indlemmede Del af Sønderjylland altid støde paa den Vanskelighed, at det foreliggende Materiale ikke er direkte anvendeligt, fordi den nuværende Landegrænse har skaa-ret den tidligere Kreis Tondern midt over og frataget Landkreis Flensburg dens nordligste Del (Bov Sogn og Hønsnap). Dog har Preussisches statistisches Landesamt udenfor sin egentlige Publikationsrække med spredte Mellemrum udsendt saakaldte »Gemeindelexika« med nogle Hovedresultater fra de vigtigere Tællinger helt ned paa de ganske smaa preussiske Kommuner (Gemeinden). Skønt meget summariske, er disse Oplysninger tilstrækkelige til, at man — med noget Lokalkendskab — kan udrede de mere fundamentale statistiske Data (f. Eks. Folketallet, Kreaturholdet m. m.) for det genforenede Omraade, for dernæst ad Beregningens Vej at udnytte de mere udførlige Oplysninger, der i de periodiske Publikationer findes for Kreise. Saaledes foreligger der for de sønderjydske Landsdele Data for Arealets Benyttelse, Høstudbyttet og Kreaturholdet gennem Tiderne (jfr. Jydsk Landbrug i Tal gennem 50 Aar, i »Foreningen af jydsk Landboforeninger 1872—1922«, Aarhus 1926), hvilke Tal har kunnet indgaa som Led i en samlet statistisk Fremstilling for hele Danmark (jfr. K. J. Kristensen m. fl., Dansk Landbrug, Kbhvn. 1933).

Hvad angaar Befolkningsspørgsmaalet, blev for Aarene 1860 og 1910 selve Folketallet bearbejdet i Det statistiske Departement allerede omkring Genforeningen, medens de mellemliggende Aars Folketal er blevet fremskaffet til nærværende Afhandling, der maa opfattes som et Bidrag til Belysning af den genforenede Landsdels befolkningspolitiske Historie. For værdifuld Hjælp ved de ret omfattende statistiske Beregninger, et saadant Arbejde kræ-

vede, bringer Forfatteren Sekretær, cand. polit. Colding Jørgensen sin bedste Tak.

1. BEFOLKNINGENS BEVÆGELSER

I Aaret 1860 boede paa det Omraade af Slesvig, der i 1920 atter kom ind under Danmark, godt 147 000 Mennesker. Folketællingen af 1871 viser en Forøgelse af dette Tal med 7000 Sjæle; men derefter falder Folketallet (naar bortses fra en ubetydelig Tilvækst fra 1875—80) og naar i Tiden fra 1890 til 1895 sit Lavmaal med knap 144 000 Mennesker. Først derefter begynder Fremgangen; dog skal der to Femaarsperioder til for at indhente det tabte, thi endnu saa sent som i 1905 er Folketallet kun en Ubetydelighed større end i Aaret 1871; jfr. Tabel 1. Ret betydelig er Tilvæksten i de særlig gode Aar fra 1905—10; at Folketallet saa atter i 1921 ligger smaa 3000 lavere end i 1910, skyldes ikke alene Krigsaarenes store Dødelighed og lave Fødselsprocent, men ogsaa — det mærkes tydeligt paa Sønderborg Amt — Reduktionen af Garnisonsbelæggningerne. I Aaret 1910 fandtes ca. 2600 Militærpersoner i Sønderjylland, hvoraf godt 2000 i Sønderborg og Resten i Haderslev; i 1921 var det samlede Antal knapt 800 (Sønderborg 317, Haderslev 122, Aabenraa 122 og Tønder 203).

Som Helhed betragtet har altsaa den nordslesvigske Befolkning i 35 Aar af det preussiske Styre stagneret, meget i Modsætning til

Tabel 1. Folkemængden.

Aar	Sønderjylland	Preussen med Sønderjylland	Danmark uden Sønderjylland 1. Juli
1860	147 290	—	1 611 000
1871	154 256	24 640 000	1 807 000
1875	152 961	25 693 000	1 874 000
1880	154 201	27 279 000	1 976 000
1885	147 051	28 318 000	2 076 000
1890	143 967	29 955 000	2 179 000
1895	143 810	31 855 000	2 276 000
1900	148 085	34 473 000	2 432 000
1905	154 797	37 293 000	2 574 000
1910	166 603	40 165 000	2 737 000
1921	163 622	—	3 120 000

f. Eks. Danmark og Preussen, hvor Befolkningsforøgelsen fra 1871—1905 udgjorde henholdsvis 42 og 51 pCt. For at danne sig et Skøn over Bevægelsen i Folkemængden for den samlede Periode under Preusserstyret, kan man paa Grundlag af foreliggende Oplysninger anslaa Folketallet i 1864 til c. 151 000, saaledes at Tilvæksten fra 1864—1921 har andraget ialt c. 13 000 Mennesker, svarende til c. 9 pCt. Danmarks Folkemængde steg i samme Periode med godt 83 pCt.

Nedgangen i Folketallet fra 1871—95 skyldes i første Linie Udvandringen, men ogsaa i nogen Grad det Forhold, at Antallet af Dødsfald fra Slutningen af Halvfjerdserne ligger forholdsvis højt.

Det ligger i Sagens Natur, at man er afskaaret fra at gøre nøjagtig Rede for de enkelte Komponenter af Vandringerne for et Omraade som det nu indlemmede Nordslesvig. Man ved, at der fandt en betydelig Udvandring Sted til Danmark, til de Flensborgske og andre tyske Egnes Industrivirksomheder, dog især til Amerika; man ved, at der omvendt tilførtes Sønderjylland en Stab af Embedsmænd og Militær sydfra samt en hel Del Arbejdskraft til Landbruget fra Danmark, Polen, Rusland, Østpreussen og Galizien, men rent talmæssige Oplysninger for denne Ud- og Indvandrings Styrke mangler.

Dog lader Vandringsoverskuddet for det nu indlemmede Sønderjylland sig beregne paa samme Maade, som det hidtil skete for det danske Vandringsoverskuds Vedkommende, der som bekendt fremkommer ad indirekte Vej ved en Sammenligning mellem Forskellen mellem Folketallene ved Begyndelsen og Slutningen af en Periode paa den ene Side og Fødselsoverskuddet paa den anden Side; jfr. Tabel 2.

Det fremgaar tydeligt af Tabel 2, at Fødselsoverskuddet og Indvandringen ikke paa langt nær har kunnet opveje Udvandringen. For Perioden 1867—95 er det nuværende sønderjydske Omraade ved Udvandring blev tappet for c. 50 000 og fra 1895—1910 yderligere for 10 000, ialt altsaa omtrent 60 000 Mennesker. Paa Grund af manglende Oplysninger om Antal Dødsfald for de enkelte Amter i Krigsaarene kan Oversigten ikke gennemføres til 1921.

Denne betydelige Udvandring skyldes en Mangfoldighed af Aarsager. For de nordlige Egne, særlig en By som Haderslev, maatte Grænsedragningen betyde en Formindskelse af Oplandet og medføre enten Tilbagegang eller dog Stilstand i Erhvervslivet; endog en By som Flensborg havde betydelige Vanskeligheder at kæmpe med, inden den fik lagt sin Økonomi om. Men i det hele taget

Tabel 2. Sønderjyllands Udvandringsoverskud.

Aar	Antal Fødsler	Antal Dødsfald	Fødsels-overskud	Folke- mængdens Forøgelse eller Formindskelse	Ud- vandringsoverskud
1867—71 . . .	17 200	12 700	4 500	÷ 400	4 900
1871—75 . . .	18 000	12 300	5 700	÷ 1 300	7 000
1875—80 . . .	22 800	14 900	7 900	1 200	6 700
1880—85 . . .	21 700	14 400	7 300	÷ 7 200	14 500
1885—90 . . .	20 400	13 900	6 300	÷ 3 100	9 400
1890—95 . . .	20 000	13 300	6 700	÷ 200	6 900
1895—00 . . .	21 200	12 000	9 200	4 300	4 900
1900—05 . . .	22 800	11 900	10 900	6 700	4 200
1905—10 . . .	24 200	11 500	12 700	11 800	900

var Aarene helt fra Slutningen af Halvfjerdserne og ind i Halvfemserne sløje Aar for Landbruget og dermed ogsaa for de øvrige Erhverv, baade for By og Land. Almindelig Stagnation, daarlige Fremtidsudsigter for Ungdommen, en ret almindelig Bitterhed over og Utilfredshed med de nye Forhold overhovedet, Uvillien mod at trække i den preussiske Militærtrøje i Særdeleshed, alt dette var medvirkende til at skabe en Udvandring af saa forholdsvis betydeligt Omfang.

Udvandringen til Danmark var, juridisk set, dels frivillig, dels tvungen (Udvisningerne). Den kom, med den Sorg, den skabte for de ramte Hjem, til at veje tungere psykisk end talmæssigt. Af Personer, fødte i hele Hertugdømmet Slesvig, fandtes boende i Danmark i Aaret 1850: 12 400, 1870: 20 800, 1880: 22 000, 1890: 20 800, 1901: 23 700 og 1911: 21 700. Trods Afgang ved Dødsfald og nogen Tilbagevenden til Sønderjylland af de i Aarenes Løb udvandrede, laa Antallet af bosiddende Sønderjyder i Danmark ved Aarhundredskiftet altsaa endnu over Tallet i Halvfjerdserne; men af Tallene fremgaar jo iøvrigt, at der kun i sidste Halvdel af Tredserne kan være foregaaet en Udvandring til Danmark af nogen Betydning. I de følgende Aartier overskyggedes denne Bevægelse ganske af Udvandringen til Amerika.

Fra og med Halvfemserne bevirkede dels den planmæssige Agitation fra de danske Sønderjyders Side, dels ogsaa voksende Velstand og Erhvervsmuligheder en Nedgang i Udvandringen. Men Udlængsel var der stadig blandt Ungdommen, der jo regnede med endnu større Chancer i det fremmede, og endnu saa sent som fra

1905—10 var det meget betydelige Fødselsoverskud og Indvandringen sydfra af Militær, Embedsmænd og Funktionærer (Indvandring nordfra hæmmedes af politiske Grunde) ikke i Stand til at forhindre et Udvandringsoverskud (900 Personer); dog havde Sønderborg Amt, hvor Udvandringen mindskedes først og Indvandringen af Marinesoldater var betydelig, et Indvandringsoverskud paa c. 2000 Personer mod altsaa et Udvandringsoverskud for de øvrige Egne af Landsdelen paa c. 3000.

I Forbindelse med Vandringerne har det sin Interesse at undersøge Forskydningerne i Befolkningens Fordeling efter Fødested; jfr. nedenstaaende Oversigt (Oplysninger for 1910 haves ikke).

Tabel 3. Befolkningens Fordeling efter Fødested.

Født i	1871		1890		1905	
	Personer	pCt.	Personer	pCt.	Personer	pCt.
Opholds-Amtet	120 416	78,1	111 886	77,7	116 318	75,2
Den øvr. Del af Slesvig-Holst.	18 100	11,7	17 577	12,2	23 548	15,2
Den øvrige Del af Tyskland.	2 218	1,4	3 316	2,3	5 916	3,8
Udenfor Tyskl. og uangivet. .	13 522	8,8	11 188	7,8	9 015	5,8
Befolkning ialt.	154 256	100,0	143 967	100,0	154 797	100,0

Udviklingen har jo medført en hel Del Omflytninger. Indvandringen fra Slesvig-Holsten og det øvrige Tyskland vokser (19 pCt. i 1905 mod 13 pCt. i 1871), medens Antallet af danskfødte baade paa Grund af Udvandring og Restriktionerne mod Tilvandring nordfra maa dale.

Omkring Genforeningen er Billedet naturligtvis et ganske andet; jfr. Tabel 4.

Nu har indvandrede tyskfødte og indvandrede danskfødte omtrent lige stor Andel i Sønderjyllands Befolkning (nemlig henholdsvis 10 og 9 pCt.).

Endnu større aktuel Betydning har Oplysningerne om Statsborgerforholdet. Her er det nemlig meget iøjnefaldende (jfr. Tabel 5), at Antallet af danske Statsborgere i 1890 er over dobbelt saa stort som i 1871, og man vilde maaske paa den Baggrund lidt bedre kunne forstaa Preussernes Forholdsregler mod dansk Invasion. Imidlertid ligger Sagen ganske anderledes i et saa omtumlet Grænseomraade; der var jo i Tusindvis af Folk,

Tabel 4. Befolkningens Fordeling efter Fødested
d. 1. Februar 1921.

Født i	Byer og Flækker		Land- distrikterne		Tilsammen Sønderjylland	
	Personer	pCt.	Personer	pCt.	Personer	pCt.
Sønderjylland	27 499	68,9	102 614	82,9	130 113	79,5
Danmark N. f. Kongeaen . . .	5 314	13,3	9 028	7,3	14 342	8,8
Slesvig S. f. Grænsen 1920 . . .	2 407	6,1	4 083	3,3	6 490	3,9
Tyskland iøvrigt	4 117	10,3	6 008	4,9	10 125	6,2
Andetsteds og uangivet	553	1,4	1 999	1,6	2 552	1,6
Tils. Sønderjylland . . .	39 890	100,0	123 732	100,0	163 622	100,0

fødte i Sønderjylland, som opterede for Danmark. Et nøjagtigt Tal for Optanterne haves ikke; men man faar et vist Holdepunkt (i det mindste for Tendensen i Bevægelsen) ved at konstatere, hvormeget Antallet af danske Statsborgere ligger over det samlede Antal af de udenfor det tyske Rige fødte, thi dette Antal maa jo give Minimum for de Sønderjyder, der efter Grænseflytningen opterede for Danmark. Ad denne Vej vilde man naa til c. 6000 Personer i 1880 mod c. 14 000 i 1890, medens i Aarene 1900 og 1905 Antallet saa atter ligger omkring 6000. Skønt Tendensen i denne Bevægelse sikkert er rigtig nok, kan selve de absolutte

Tabel 5. Den sønderjydske Befolknings Statsborgerforhold.

	1871	1890	1900	1910
Absolutte Tal				
Tyske Statsborgere	143 500	120 800	133 700	154 900
Danske Statsborgere	9 700	22 300	13 600	10 200
Heraf { Mænd	6 600	11 800	7 000	5 500
{ Kvinder	3 100	10 500	6 600	4 700
Andre Statsborgere	1 100	900	800	1 500
Tilsammen . . .	154 300	144 000	148 100	166 600
Procent				
Tyske Statsborgere	93,0	83,9	90,3	93,0
Danske Statsborgere	6,3	15,5	9,2	6,1
Andre Statsborgere	0,7	0,6	0,5	0,9
Tilsammen . . .	100,0	100,0	100,0	100,0

Tal naturligvis være behæftet med store Fejl; man har jo f. Eks. ikke i Berlin haft let ved at rette Opgivelser i Folketællingslisterne paa et Omraade, hvor selv drevne Sønderjyder kunde være i Tvivl.

Den stærke Udvandring synes ogsaa at have paavirket Befolkningens Fordeling efter Køn noget. I Tiden fra 1871—90 laa nemlig Mændenes Andel i hvert Tusind Personer mellem 483 og 486, hvilket var en hel Del mindre end for Slesvig-Holsten iøvrigt, Preussen og Danmark. Men da først Udvandringsoverskuddet formindskedes og — som fra 1905 til 10 — kun androg en Ubetydelighed, voksede Mændenes Andel i den sønderjydske Befolkning stærkt og laa i 1905 baade over Preussen og Danmark.

Befolkningens Bevægelse gennem Ægteskab, Fødsler og Dødsfald synes ligeledes noget paavirket af den store Udvandring.

Gennemsnitligt aarligt pr. 1000 af hver Periodes Middelbefolkning blev der i Sønderjylland fra 1868—71 kun indgaaet 6,4 Ægteskaber mod 8,3 og 7,3 for henholdsvis Preussen og Danmark.

Tabel 6. Vielseshyppigheden.

	Sønderjyll.	Preussen	Danmark
1868—71	6,4	8,3	7,3
1872—75	7,2	9,8	8,1
1876—80	6,8	8,0	7,8
1881—85	6,5	8,0	7,7
1886—90	6,5	8,1	7,0
1891—95	7,1	8,1	7,0
1896—00	7,9	8,5	7,5
1901—05	7,6	8,1	7,1
1906—10	7,6	8,0	7,4
1921—25	8,4	9,6	7,9

Skønt Landbrugskrisen i det lange Løb sikkert ramte Danmark noget haardere end Sønderjylland, holder Vielseshyppigheden i Sønderjylland, bl. a. paa Grund af hele den politiske Utryghed og den store Udvandring netop af giftefærdige, sig indtil Midten af Halvfemserne under Vielseshyppigheden for Danmark. Først efter at den værste Udvandringstid er overstaaet, og takket være den særlig betydelige økonomiske Fremgang i Sønderjylland, gør det modsatte Forhold sig gældende. Preussen ligger gennem hele

Førkrigs-Tidsrummet ret betydeligt over hele det nuværende Danmark; men i Femaaret 1921—25 er Forskellen endnu større, idet den af Krigsaarene hæmmede Bosættelseslyst nu finder sin Ud-løsning, saaledes at Vielseshyppigheden i Aarene 1921—22 naar helt op paa henholdsvis 11,9 og 11,4. Ogsaa Sønderjylland havde i 1921 sit Rekordtal for Ægteskaber med 1562 ialt. Det bemærkes, at Perioden 1911—20 paa Grund af manglende Oplysninger har maattet udelades, baade her og i den følgende Tabel over den naturlige Befolkningstilvækst.

Ligeledes særskilt for Sønderjylland, Preussen og Danmark gives i Tabel 7 Promillerne for Levendefødte, Døde (uden dødfødte) og Differencen mellem disse to Hyppigheder, d. v. s. Fødselsoverskuddet eller den saakaldte naturlige Befolkningstilvækst, med hvilken Promille Folketallet vilde være blevet forøget aarligt, om ikke Vandringerne ind eller ud over Landets Grænser havde fundet Sted.

Sønderjyllands Særprægethed vil fremgaa klarest ved at se paa Udviklingstendensen for Preussen og Danmark først; her er det karakteristisk, at Fødselsoverskuddet i 1921—25 omtrent svarer til Overskuddet i Perioden fra 1868—71. Men dette Overskud er Resultatet af grundforskellige Bevægelser i Fødsels- og Dødelighedstallene for det nævnte Tidsrum, idet baade Fødselshyppigheden og Dødeligheden nu ligger meget lavere end dengang, saaledes at Overskuddet nu altsaa fremkommer med langt ringere

Tabel 7. Den naturlige Befolkningstilvækst.

	Gennemsnitlig aarlig								
	Fødselshyppighed			Dødelighed			Fødselsoverskud		
	S.	P.	D.	S.	P.	D.	S.	P.	D.
1868—71	27,9	36,7	30,2	20,5	27,4	19,2	7,4	9,3	11,0
1872—75	29,2	40,0	31,0	19,9	27,4	19,5	9,3	12,6	11,5
1876—80	29,9	39,2	32,0	19,4	25,4	19,4	10,5	13,8	12,6
1881—85	28,9	37,4	32,4	19,2	25,4	18,4	9,7	12,0	14,0
1886—90	28,1	37,3	31,5	19,1	24,0	18,7	9,0	13,3	12,8
1891—95	28,4	36,8	30,4	18,6	22,8	18,6	9,8	14,0	11,8
1896—00	29,5	36,5	30,0	16,4	20,8	16,4	13,1	15,7	13,6
1901—05	30,2	34,9	29,0	15,8	19,7	14,8	14,4	15,2	14,2
1906—10	30,1	32,3	28,2	14,3	17,3	13,7	15,8	15,0	14,5
1921—25	24,4	22,2	22,3	11,0	13,2	11,2	13,4	9,0	11,1

Ofre af Menneskeliv end tidligere. Preussen har det største Fødselsoverskud allerede i 1896—1900, Danmark og Sønderjylland derimod først fra 1906—10.

Fælles med de to Omraader har Sønderjylland den aftagende Dødelighed. Dødeligheden er for alle Perioderne højst i Preussen, lavest i Danmark, i Danmark dog kun lidt lavere end i Sønderjylland og i tre Femaarsperioder endog lig med og 1921—1925 en Kende over Sønderjylland. Som Kongeriget, hører ogsaa Sønderjylland paa dette Punkt til de »sundeste« Lande i Verden.

Fødselshyppigheden ligger indtil Verdenskrigen i Preussen forholdsvis meget højt, men aftager allerede fra Begyndelsen af Halvfjerdserne, i Danmark fra Begyndelsen af Firserne. Sønderjylland derimod opviser en baade mindre og anden Bevægelse i Tallene, idet Fødselshyppigheden endnu i 1901—10 ligger lidt over Promillen for den tidligere Maksimumsperiode 1876—80, forud for hvilken laa Lavmaalet 1868—71, og efter hvilken atter fulgte en Bølgedal, sikkert ikke alene fremkaldt af daarlige Konjunkturer, men ogsaa af den forholdsvis store Udvandring af Folk i deres bedste Forplantningsalder.

Fødselsoverskuddet for Sønderjylland var da ogsaa, i Sammenligning med de to øvrige Omraader, forholdsvis meget større i indeværende Aarhundrede end i Begyndelsen af Halvfjerdserne. Det androg i absolutte Tal (se Tabellen over Udvandringsoverskuddet S. 322) i 1867—71 c. 4500 og fra 1905—10 c. 12700 Personer, indenfor hvilket Tidsrum hele Folkemængden var steget med kun 8 pCt.

I Tabellerne i Slutningen af nærværende Afhandling gives en aarsvis Oversigt over Bevægelserne i den sønderjydske Befolkning i Lighed med hvad der for Danmark som Helhed er meddelt i Statistisk Aarbog.

Resultaterne af Vandringerne samt af Befolkningens Bevægelser gennem Ægteskaber, Fødsler og Dødsfald kommer ogsaa til Udtryk i Befolkningens Aldersfordeling. Som det fremgaar af Tabel 8, er den procentvise Aldersgruppering i 1867 og 1921 praktisk talt den samme; i begge Aarene er c. 82 pCt. af Befolkningen under 50 Aar. Heller ikke for hvert Køn for sig er der sket nogen nævneværdig Forskydning indenfor dette lange Tidsrum som Helhed. Dog fremgaar det tydeligt af Tabellen, at dette samlede Resultat fremkommer gennem ret forskellige Bevægelser. Procenten for Antallet af Personer under 20 Aar er paa det nærmeste uforandret til Aarhundredskiftet, for derefter paa Grund af

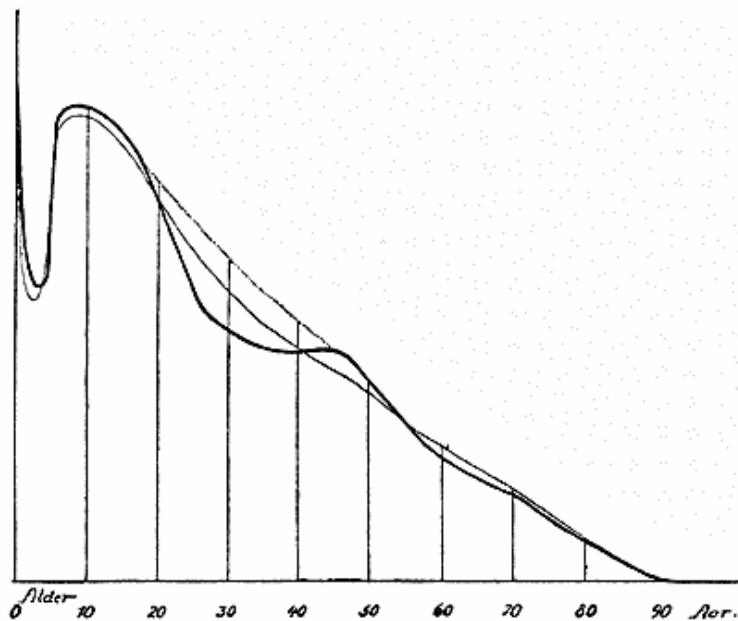
Tabel 8. Aldersfordelingen i Sønderjylland 1867—1921.

Alder	1867	1875	1890	1900	1905	1910	1921
	Mænd						
0—14 Aar	24 200	25 700	22 700	23 300	25 200	27 400	24 000
14—20 „	8 600	6 100	8 000	8 500	8 700	9 600	10 500
20—50 „	29 100	27 700	24 100	26 700	28 500	32 600	31 800
50—70 „	11 100	11 900	11 800	10 800	10 600	10 400	10 900
70 Aar og derover..	2 400	2 800	3 400	3 700	3 700	3 800	3 600
Tilsammen...	75 400	74 200	70 000	73 000	76 700	83 800	80 800
	Kvinder						
0—14 Aar	23 800	25 000	22 100	23 100	24 800	27 000	23 500
14—20 „	8 800	7 300	8 300	8 600	8 600	9 500	10 400
20—50 „	31 900	30 300	27 100	27 700	28 800	30 500	33 200
50—70 „	11 800	12 800	12 500	11 500	11 400	11 600	11 700
70 Aar og derover..	3 000	3 400	4 000	4 200	4 200	4 200	4 000
Tilsammen...	79 300	78 800	74 000	75 100	77 800	82 800	82 800
	Mænd og Kvinder tilsammen						
0—14 Aar	48 000	50 700	44 800	46 400	50 000	54 400	47 500
14—20 „	17 400	13 400	16 300	17 100	17 300	19 100	20 900
20—50 „	61 000	58 000	51 200	54 400	57 300	63 100	65 000
50—70 „	22 900	24 700	24 300	22 300	22 000	22 000	22 600
70 Aar og derover..	5 400	6 200	7 400	7 900	7 900	8 000	7 600
Tilsammen...	154 700	153 000	144 000	148 100	154 500	166 600	163 600
	Mænd og Kvinder tilsammen, pCt.						
0—14 Aar	31,0	33,1	31,1	31,3	32,3	32,7	29,0
14—20 „	11,2	8,8	11,4	11,5	11,3	11,4	12,8
20—50 „	39,5	37,9	35,6	36,8	37,1	37,9	39,7
50—70 „	14,8	16,1	16,8	15,1	14,2	13,2	13,9
70 Aar og derover..	3,5	4,1	5,1	5,3	5,1	4,8	4,6
Tilsammen...	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

et meget betydeligt Fødselsoverskud at stige indtil 1910, hvorefter et dalende Fødselsoverskud atter bevirker Tilbagegang. Lavpunktet i 1890 for Personer fra 20—50 Aar maa formodes at skyldes den stærke Udvandring.

I Krigsaarene daler Fødselshyppigheden i Sønderjylland endnu stærkere end i Danmark. Dette Forhold er nærmere belyst i

Folketællingstabelværket 1921 (S. 31*), fra hvilket nedenstaaende Kurve gengives. Den her tegnede Aldersfordeling for de sønderjydske Landsdele paapeger ved det særlig dybe Hul det stærke Fald i Fødselstallet i Krigsaarene og den pludselige Stigning i 1920. Dette Hul vil formentlig gennem lange Tider kunne spores paa senere Alderstrin ved fremtidige Opgørelser over Befolkningens Fordeling efter Alder, og kraftigere i Sønderjylland end i det øvrige Danmark, hvis da ikke Grænseflytningen medfører, at Befolkningerne Nord og Syd for Kongeaaen blander sig stærkt.

For Kvinderne genfindes ikke den Udhuling, som Alderskurven for den mandlige Befolkning udviser for Aldrene 20—45 Aar; denne Afvigelse maa antages at hidrøre fra Krigsdødsfaldene. Regner man, at Alderskurven vilde have haft det ved den punkterede Linie angivne Forløb, hvis ikke denne særlige Aarsag havde gjort sig gældende, kan man af det paa denne Maade afgrænsede Areal beregne, at Tabet af Menneskeliv under Krigen i den i Danmark indkorporerede Del af Befolkningen Syd for Kongeaaen har udgjort c. 6000.

En af Slutningstabellerne giver for 3 forskellige Tidspunkter en Aldersfordeling efter Køn og Femaarsgrupper.

Oplysningerne om den ægteskabelige Stilling (Civilstand) frembyder ingen større Interesse. Antallet af forhen gifte holder sig gennem hele Perioden paa omkring eller godt 10 000, nemlig c. 3500 for Mænd og c. 7000 for Kvinder. Forøgelsen i Fol-

kemængden fra Halvfemserne til Verdenskrigen giver sig saaledes kun Udtryk i en mindre Stigning for ugifte (5 pCt. fra 1871—1910) og en betydelig Forøgelse for gifte (17 pCt.). I 1871 udgjorde Antallet af gifte Personer i Forhold til hele Befolkningen godt 32 pCt. mod i Aarene fra Halvfemserne omkring 35 pCt.

For en Fuldstændigheds Skyld bemærkes, at langt Størsteparten af den sønderjydske Befolkning bekender sig til den evangelisk lutherske Tro og kun c. 1 pCt. til de øvrige Trossamfund. Her var der i 1867 kun c. 1100 romersk katolske og c. 60 Jøder; i 1910 var, bl. a. som Følge af Garnisonerne, Antallet af romersk katolske steget til c. 2250, medens der af Jøder kun taltes c. 40. Samme Aar fandtes der ogsaa c. 500 »Andre Kristne«, der formentlig i det væsentlige omfatter saadanne Personer, der paa Grund af Knapheden paa landlig Arbejdskraft var indvandret fra Galizien m. v.

2. DE ENKELTE AMTERS BEFOLKNING OG ERHVERVS-FORDELINGEN

Den følgende Tabel over de enkelte Amters Befolkning fra 1860—1921 viser, at den samlede Tilvækst i denne Periode praktisk talt kun falder paa Byerne. Dette skyldes bl. a. Vandringerne fra Land til By, men ogsaa ret betydelige Indlemmelser af Op-landskommuner eller Forstadshbebyggelser i Byerne. De betydelige Svingninger i Byernes Folketal fra Tælling til Tælling forklares dels ved saadanne Indlemmelser, dels ved Ændringer i Militærstyrken og dens lokale Fordeling; saaledes mistede Augustenborg Flække i Halvfjerdsene sin Belægning, i Firserne flyttedes Aabenraa Bys Garnison til Haderslev, og Sønderborg Bys Militærstyrke steg med Udvidelse af Marinestationen til over 2000 Mand, for i 1921 atter kun at udgøre godt 300 Mand.

Medens Befolkningen i Danmarks Provinsbyer fra 1860—1921 blev mere end tredoblet, var, som Tabel 10 viser, Tilvæksten for de sønderjydske Byer i samme Periode kun 58 pCt.

Landdistrikternes Befolkning øgedes i Sønderjylland kun en Ubetydelighed, mod for Danmark med 44 pCt. Tønder Amts Befolkning har som Helhed praktisk talt stagneret.

I 1860 boede kun 17 pCt. af den sønderjydske Befolkning i Købstæder og Flækker, i 1921 derimod omtrent en Fjerdedel. Hvis man medregnede de bymæssige Bebyggelser, Stationsbyer o. l., til Byerne, vilde Forskydningen blive endog meget grellere, idet

Tabel 9. De sønderjydske Amters Befolkning. By og Land.

	1860	1871	1880	1890	1900	1910	1921
Haderslev	8 012	8 258	8 054	8 397	9 201	13 046	13 149
Kristiansfeld	681	684	604	587	572	640	593
Landdistrikterne . . .	41 996	44 603	44 685	40 459	40 457	42 470	42 513
Tils. Haderslev Amt . .	50 689	53 545	53 343	49 443	50 230	56 156	56 255
Aabenraa	5 133	5 929	6 215	5 361	6 619	7 769	7 961
Landdistrikterne . . .	24 934	25 507	25 705	24 230	25 049	26 942	27 106
Tils. Aabenraa Amt . .	30 067	31 436	31 920	29 591	31 668	34 711	35 067
Sønderborg	3 894	5 474	5 863	5 120	5 522	10 042	8 533
Augustenborg	531	1 089	626	604	663	1 016	762
Nordborg	1 304	1 377	1 277	1 047	1 139	1 159	1 035
Landdistrikterne . . .	26 054	26 299	26 621	25 406	25 544	27 795	26 345
Tils. Sønderb. Amt . .	31 783	34 239	34 387	32 177	32 868	40 012	36 675
Tønder	3 216	3 370	3 637	3 852	3 969	4 807	5 129
Højer	1 041	1 130	1 091	988	1 184	1 249	1 125
Løgumkloster	1 419	1 451	1 450	1 367	1 446	1 597	1 603
Landdistrikterne . . .	29 075	29 085	28 373	26 549	26 720	28 071	27 768
Tils. Tønder Amt . . .	34 751	35 036	34 551	32 756	33 319	35 724	35 625
Tils. Byer og Flækker » Landdistrikt. . .	25 231 122 059	28 762 125 494	28 817 125 384	27 323 116 644	30 315 117 770	41 325 125 278	39 890 123 732
Ialt Sønderjylland . .	147 290	154 256	154 201	143 967	148 085	166 603	163 622

Tabel 10. Befolkningstilvæksten 1860—1921.

	Købstæder og Flækker pCt.	Land- distrikterne pCt.	Tilsammen pCt.
Haderslev Amt	58,1	1,2	11,0
Aabenraa »	55,1	8,7	16,6
Sønderborg »	80,3	1,1	15,4
Tønder »	38,4	÷ 4,5	2,5
Tils. Sønderjylland . .	58,1	1,4	11,1

Folketallet for de »Gemeinden«, indenfor hvilke de nuværende bymæssige Bebyggelser ligger, er steget fra c. 6500 i 1871 til c. 45500 i 1910. Størst var Tilvæksten for disse Bebyggelser fra 1900 til 1910. En Del større bymæssige Bebyggelser, saasom Graasten, Egersund, Broager og Rødding m. fl. laa der fra gammel Tid; nye, som f. Eks. Tinglev, Rødekro, Over-Jerstal, Vojens, Toftlund og Skærbæk kom til. Dels var det naturlig Beliggenhed, dels Landevejs- og Statsbaneanlæg, dels de vidt forgrenede Amtsbaner, dog vel nok allermest de opadgaaende Tider, der fremskyndte denne Sammenhobning af Beboelser.

Bevægelsen i den sønderjydske Befolknings Erhvervsfordeling er i Tendensen fælles med den i andre Lande stedfundne Forskydning fra Landbruget over til Haandværk, Industri og Handel. Landbruget afstaar efterhaanden »Hjemmeindustrien« (Slagting, Baging, Huglædearbejde o. l.) til Haandværket, samtidig med, at Handels- og Transportfagene har stor Fremgang; Landbrugets forholdsvise Betydning maa saaledes aftage. Tabel 11 viser da ogsaa, at i Aaret 1907 kun 50 pCt. af Befolkningen »levede af« Landbrug o. l. mod 61 pCt. i 1867. For Danmarks Vedkommende var Faldet forholdsvis meget større, nemlig fra c. 53 pCt. i 1870 til c. 36 pCt. i 1911. At Sønderjyllands Landbrugsprocent ligger saa højt over Danmarks, er kun naturligt, da det som aldeles udpræget Landbrugsomraade med ret udbredt ekstensiv Landbrugsdrift og med de forholdsvis smaa Byer er et relativt daarligt Virkefelt for de øvrige Erhvervsgræne; ved Folketællingen i 1921 androg da ogsaa »Landbrugsprocenten« for Sønderjylland omtrent 44 mod kun 33 for det øvrige Land.

Tabel 11. Den sønderjydske Befolknings Erhvervsfordeling.

Erhvervsgræne	1867		1895		1907	
	Personer	pCt.	Personer	pCt.	Personer	pCt.
Landbrug, Skovbrug, Fiskeri	94 400	61,0	81 700	56,8	80 000	50,4
Haandværk og Industri	26 000	16,8	29 700	20,6	33 900	21,4
Handels- og Restaurationsvirksomhed, Kommission og Transport	10 100	6,5	14 300	10,0	20 300	12,8
Immaterielle Erhverv; Administration, Husgern., Kapitalister m. m.	24 200	15,7	18 100	12,6	24 500	15,4
Sønderjylland ialt . . .	154 700	100,0	143 800	100,0	158 700	100,0

Men ogsaa med Hensyn til Bevægelsen i de absolutte Tal er der en afgjort Forskel mellem Sønderjylland og Danmark. I Danmark er Befolkningsforøgelsen saa stor og Oprettelsen af nye Landbrug saa betydelig, at »Landbrugsbefolkningen« ikke daler, skønt den forholdsvis set er ude for et endog stort Fald; i Sønderjylland derimod med den rent minimale Tilvækst i Folketallet og Stagnation i Antallet af Landbrugsvirksomheder daler »Landbrugsbefolkningen« fra 1867—1907 med en Syvendedel, samtidig med, at »Haandværksbefolkningen« stiger med knapt en Trediedel og »Handels- og Transportbefolkningen« fordobles.

Da man fra de preussiske Erhvervstællinger (»Betriebszählungen«) ved, at Haandværksvirksomhedernes Antal fra 1875—1907 er faldet med omtrent en Trediedel, er Stigningen i »Haandværksbefolkningen« noget overraskende; den forklares dog ganske godt ved, at det i Haandværk og Industri beskæftigede Personel i nævnte Periode er steget med omtrent en Tiendedel. Hvad angaar Handelen, da viser denne paa Grundlag af Erhvervstællingerne en Fordobling fra 1875—1907 baade for Virksomhedernes og det beskæftigede Personels Antal.

En Erhvervsfordeling for de enkelte Amter vilde vise, at Sønderborg Amt med sin forholdsvis store Købstadbefolkning (30,5 pCt. i 1910 mod kun 24,4 for Haderslev Amt) og med et meget intensivt Landbrug, der har fremmet Udskillelsen af »Hjemmeindustrien« stærkt, altid har haft en meget lavere »Landbrugsprocent« og en meget højere »Haandværksprocent« end de øvrige Amter og da særlig Haderslev Amt, der angiver det modsatte Yderpunkt.

En af de efterfølgende Tabeller indeholder en paa Grundlag af den preussiske »Berufsstatistik« for Aaret 1895 udarbejdet Erhvervsfordeling, hvis Nomenklatur af Hensyn til eventuelle Sammenligninger mellem Sønderjylland og det øvrige Land er blevet indrettet efter den af Folketællingstabelværket 1921 benyttede. Begreberne »Erhvervsudøvere« (»Erwerbstätige«) og »Disses Paarørende« dækkes ikke af de af den danske Befolkningsstatistik benyttede Begreber »Forsørger« og »Forsørgede«, thi de preussiske Tællinger henregner, i Modsætning til de nyere danske Tællinger, alt Hustyendet — for saa vidt dette da bor hos Herskabet — til de forsørgede. Og kun for Aaret 1882 findes nogle Hovedtal for saadant Hustyende opført særskilt for de enkelte Kreise.

Sønderjyllands Folketal, Ægteskaber, Fødte, Døde
og Udvandrede 1868—1910.

	Folketal 1. Juli	Ægte- skaber	Levende- fødte	Død- fødte	Døde	Udvan- drings- overskud
1868	155 000	1 100	4 300	178	2 800	900
69	155 300	1 100	4 200	203	3 100	1 100
70	155 100	1 000	4 400	189	3 400	1 300
71	154 600	800	4 200	154	3 300	1 600
72	154 100	1 100	4 500	197	2 900	1 900
73	153 800	1 100	4 500	192	3 000	1 900
74	153 500	1 100	4 400	174	2 900	1 700
75	153 200	1 100	4 500	178	3 400	1 500
76	153 300	1 100	4 700	195	3 000	1 200
77	153 900	1 100	4 700	177	3 000	1 000
78	154 400	1 000	4 500	181	2 900	1 200
79	154 700	1 000	4 600	204	3 000	1 500
80	154 400	1 000	4 300	194	3 000	1 800
81	153 700	1 000	4 400	161	3 100	2 200
82	152 600	900	4 400	186	2 900	2 700
83	151 100	1 000	4 300	152	3 000	3 100
84	149 300	900	4 300	177	2 700	3 300
85	147 700	1 000	4 200	171	2 800	2 900
86	146 600	900	4 200	154	2 700	2 300
87	146 000	1 000	4 100	152	2 800	1 900
88	145 400	900	4 100	156	2 900	1 800
89	144 800	900	3 900	138	2 700	1 800
90	144 200	1 000	3 900	157	2 700	1 700
91	143 700	1 000	4 000	154	2 900	1 600
92	143 300	1 000	3 800	132	2 700	1 400
93	143 200	1 100	4 100	154	2 700	1 400
94	143 300	1 000	4 000	126	2 500	1 300
95	143 600	1 000	4 100	141	2 500	1 200
96	144 200	1 100	4 000	130	2 200	1 100
97	145 000	1 100	4 200	153	2 400	1 000
98	145 900	1 100	4 300	147	2 200	1 000
99	146 900	1 200	4 300	145	2 500	900
1900	147 800	1 300	4 400	129	2 700	900
01	148 700	1 200	4 500	141	2 400	1 000
02	149 800	1 100	4 500	122	2 400	1 000
03	151 000	1 100	4 500	137	2 400	900
04	152 400	1 100	4 700	148	2 300	800
05	154 100	1 200	4 700	127	2 500	500
06	156 100	1 200	4 700	150	2 200	300
07	158 200	1 200	4 700	155	2 400	200
08	160 500	1 200	4 900	143	2 400	100
09	162 900	1 200	4 800	141	2 300	100
10	165 500	1 200	5 000	146	2 200	100

Den Sønderjydske Befolknings Erhvervsfordeling 1895.

Erhvervsgrupper	Erhvervs- udøvere	Disses Paarørende (incl. Hustyende)	Til- sammen
Landbrug	35 600	45 062	80 662
Gartneri	209	260	469
Skovbrug	72	209	281
Fiskeri	322	740	1 062
Tils. Landbrug m. v.	36 203	46 271	82 474
Nærings- og Nydelsesmiddelindustrien	1 706	2 740	4 446
Tekstilindustri	903	696	1 599
Tilvirkning af Beklædningsgenstande	2 213	1 334	3 547
Læder- og Skotøjindustri	914	1 664	2 578
Jordarbejde og Husbygning	1 363	2 583	3 946
Træ- og Møbelindustri, Husmontering	2 504	4 067	6 571
Sten, Ler- og Glasindustri	920	1 460	2 380
Metal- og Jernindustri	1 409	2 115	3 524
Kemisk-Teknisk Industri	28	81	109
Papir-, Bog- og grafisk Industri	192	259	451
Tils. Haandværk og Industri	12 152	16 999	29 151
Varehandel	2 236	3 050	5 286
Bankvirksomhed o. l.	34	58	92
Forsikring	14	38	52
Hotel- og Restaurationsvirksomhed	1 847	1 782	3 629
Kommission	134	327	461
Tils. Handel m. v.	4 265	5 255	9 520
Landtransport	892	2 270	3 162
Søtransport	502	1 191	1 693
Tils. Transport	1 394	3 461	4 855
Immateriel Virksomhed	3 478	4 252	7 730
Husgerning o. l.	753	865	1 618
Soignering: Barberer m. v.	79	155	234
Kapitalister, Pensionister, understøttede Personer uden offentlig Forsorg	5 123 414	2 688 3	7 811 417
I alt	63 861	79 949	143 810

Den sønderjydske Befolknings Aldersfordeling 1867, 1890 og 1910.

Aldersgrupper	1867			1890			1910		
	Mænd	Kv.	Tils.	Mænd	Kv.	Tils.	Mænd	Kv.	Tils.
0— 5 Aar	9 400	8 600	18 000	9 000	8 800	17 800	10 600	10 600	21 200
5—10 »	8 500	8 900	17 400	8 000	7 600	15 600	9 100	8 900	18 000
10—15 »	7 700	7 900	15 600	7 200	7 400	14 600	9 300	9 100	18 400
15—20 »	7 200	7 200	14 400	6 500	6 600	13 100	7 700	7 600	15 300
20—25 »	5 500	6 200	11 700	4 800	4 900	9 700	7 300	6 800	14 100
25—30 »	5 000	6 100	11 100	4 000	4 900	8 900	6 600	6 000	12 600
30—35 »	4 600	5 100	9 700	4 000	4 400	8 400	5 900	5 200	11 100
35—40 »	5 000	5 200	10 200	4 000	4 400	8 400	5 100	4 800	9 900
40—45 »	4 600	4 800	9 400	3 900	4 300	8 200	4 400	4 300	8 700
45—50 »	4 400	4 500	8 900	3 400	4 200	7 600	3 600	3 700	7 300
50—55 »	3 400	3 400	6 800	3 700	3 800	7 500	3 000	3 200	6 200
55—60 »	3 100	3 400	6 500	3 100	3 300	6 400	2 800	3 300	6 100
60—65 »	2 600	2 900	5 500	2 900	2 900	5 800	2 400	2 600	5 000
65—70 »	2 000	2 100	4 100	2 100	2 500	4 600	2 200	2 500	4 700
70—75 »	1 300	1 500	2 800	1 700	1 600	3 300	1 600	1 900	3 500
75—80 »	700	900	1 600	700	900	1 600	1 300	1 300	2 600
80—85 »	200	300	500	600	700	1 300	500	600	1 100
85 Aar og derover	200	300	500	400	800	1 200	400	400	800
I alt . . .	75 400	79 300	154 700	70 000	74 000	144 000	83 800	82 800	166 600

At under forskellige Statssamfund Produktions- og Afsætningsforhold maatte være vidt forskellige Syd og Nord for Kongeaen, er i nogen Grad en Selvfølge. Derimod vil det maaske overraske mange, at Bevægelsen i Folkemængden, som det her er blevet skitseret i Hovedtræk, har været saa grundforskellig i Sønderjylland under Preusserstyret og i Danmark. Ved Systemet med befolkningshistoriske Spørgsmaal for det nuværende større Danmark maa denne Kendsgerning have i Erindring.